

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: студентка II курсу групи KorO1-M19
спеціальності 016 Спеціальна освіта
«Олігофренопедагогіка. Спеціальна психологія»

Тарасюк Анни Іванівни

Керівник:

Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Рецензент:

Гаврилов О.В., завідувач, доцент кафедри
логопедії та спеціальних методик,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	6
1.1. Сутність та характеристика патріотичного виховання.....	6
1.2. Патріотична вихованість учнів як результат патріотичного виховання....	15
1.3. Особливості патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	28
2.1. Методика дослідження патріотичної вихованості.....	28
2.2. Результати дослідження патріотичної вихованості у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.....	38
2.3. Педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями.....	51
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. У Концепції національно-патріотичного виховання молоді зазначається, що результатом виховання має стати всебічно розвинений, національно свідомий та життєво компетентнісний громадянин, який здатний до саморозвитку та самовдосконалення. Сучасний випускник відповідно до Концепції Нової української школи має бути відповідальним громадянином та патріотом з активною позицією.

Проблема патріотичного виховання молоді завжди є актуальною та значущою для суспільства і держави. Тому виховання патріотизму у підростаючого покоління є пріоритетним напрямом виховної роботи. У роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями патріотичне виховання має відбуватись з урахуванням особливостей психічного розвитку дітей, що обумовлює пошук ефективних шляхів реалізації його завдань.

Проблема патріотичного виховання молоді є достатньо широко дослідженою, проте залишається актуальною. Вченими вивчаються різні аспекти патріотичного виховання у різних видах діяльності (І. Бех, Г. Ващенко, О. Вишневський, В. Журавський, Р. Петронговський, П. Ігнатенко, М. Павленко, А. Погрібний, О. Стьопіна, В. Сухомлинський, М. Тимчик, К. Чорна та ін.). Значна увага приділяється вченими щодо патріотичного виховання учнів як в навчальній, так і виховній діяльності, пошуку ефективних шляхів реалізації основних завдань патріотичного виховання підростаючого покоління в освітньому процесі (О. Александрова, В. Гарнійчук, С. Долецька, В. Киричок, Г. Коломоець, О. Коркішко, К. Лагода, Г. Петронговський, Ф. Левітас, О. Федоренко та ін.). У корекційній педагогіці окремі аспекти патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями висвітлено у працях А. Белкіна, А. Висоцької, М. Буфетова, О. Вержиховської, Н. Коваль, Н. Кравець, В. Мачіхіної, В. Синьова та ін. Аналіз наукових праць вчених свідчить про актуальність постійного удосконалення шляхів та методів виховного впливу з метою формування патріотизму учнів, зважаючи на невідпинні зміни у суспільстві.

Актуальність визначеної проблеми обумовила вибір теми дослідження «Патріотичне виховання старшокласників з порушеннями інтелекту».

Мета дослідження: визначити педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями у позакласній діяльності.

Об'єктом дослідження є патріотичне виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Предметом дослідження є педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями у позакласній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми патріотичного виховання у загальній педагогіці.

2. Визначити особливості патріотичного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

3. Розробити методику та дослідити рівень сформованості патріотичної вихованості старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

4. Визначити педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури; бесіда; анкетування; спостереження; експертне оцінювання педагогів закладу спеціальної загальної середньої освіти, кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

Теоретичне значення роботи. Результати дослідження патріотичної вихованості учнів з інтелектуальними порушеннями є частиною досліджень особистості цієї категорії учнів. Розроблені педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями з метою формування патріотичної вихованості сприяють розширенню системи форм і методів виховання цієї категорії дітей.

Практичне значення роботи. Матеріали дипломної роботи магістра можуть використовуватись студентами при вивченні корекційної

психопедагогіки, волонтерської діяльності; під час проходження педагогічної практики; а також педагогами спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі здійснення патріотичного виховання з метою підвищення рівня його ефективності.

Дослідження проводилось на базі Хотинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 1 Чернівецької області. У дослідженні брало участь 24 учні 8-9-х класів з інтелектуальними порушеннями.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження було опубліковано 1 статтю у студентському збірнику наукових робіт. Апробація результатів дослідження відбувалась на студентському форумі та звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2020р.

Дипломна робота магістра складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 78 сторінок, з них – 71 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблеми патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями дозволяє зробити наступні висновки:

1. Аналіз літератури засвідчив, що проблема патріотичного виховання молоді завжди є актуальною та значущою для суспільства і держави. Патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів виховної роботи з дітьми, що спрямоване на розвиток повноцінної, гармонійної особистості, справжнього громадянина, патріота. Ефективність патріотичного виховання сприяє зміцненню авторитету держави, її цілісності, подальшому розвитку, процвітання. Тому заклади освіти мають приділяти особливу увагу патріотичному вихованню у процесі виховної роботи з дітьми. Результатом патріотичного виховання учнів має стати сформованість патріотичної вихованості та патріотизму, що проявлятиметься у свідомому ставленні до Батьківщини, розумінні сутності патріотизму, любові та повазі до рідної землі, народу та інших народів.

Патріотизм виражається не лише у почутті любові до своєї країни, а й готовності діяти в інтересах своєї країни. Наявні у дітей інтелектуальні порушення ускладнюють самостійне узагальнення поведінкових дій, які повинні трансформуватися в загальні ідеї переконання, які регулюють поведінку. Труднощі формування довільної усвідомленої поведінки також негативно позначається на процесі патріотичного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. Тому процес патріотичного виховання ускладнюється особливостями розвитку учнів та потребує їхнього урахування під час реалізації основних завдань з метою забезпечення ефективності формування національної свідомості та патріотизму. Здійснення патріотичного

виховання передбачає також системний підхід до роботи з дітьми, з дотриманням принципу наступності, послідовності.

2. Метою констатувального етапу експерименту було визначення рівня сформованості патріотичної вихованості у старшокласників з інтелектуальними порушеннями. У своєму дослідженні патріотичну вихованість визначаємо як системну властивість особистості, що характеризується сформованістю суспільно-значущих патріотичних якостей, проявляється у внутрішній ціннісно-смысловій регуляції патріотичної поведінки та зовнішніх патріотичних стосунків. На основі аналізу наукових досліджень вчених визначили такі компоненти патріотичної вихованості як: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний. Методика констатувального експерименту передбачала використання різних методів, спрямованих на визначення компонентів патріотичної вихованості: анкетування, бесіда, експертне оцінювання педагогів, спостереження за учнями у різних видах діяльності. У процесі дослідження було розроблено рівні сформованості патріотичної вихованості: високий, середній, низький.

3. Дослідження показало, що у старшокласників з інтелектуальними порушеннями недостатній рівень патріотичної вихованості. Серед виділених компонентів в учнів з інтелектуальними порушеннями найбільш недорозвиненими є мотиваційно-ціннісний та діяльнісний. Якщо знання у більшості учні є частково сформованими, то усвідомлення сутності патріотизму та мотивація до його прояву не достатньо. Крім того у поведінці та діяльності без стимулювання педагогів патріотизм проявляють лише окремі. Пасивна позиція щодо патріотичної поведінки є характерною для більшості опитаних старшокласників. Кількісний аналіз усіх результатів діагностики дозволив визначити загальний рівень сформованості патріотичної вихованості у досліджуваних за відповідними показниками. Високий рівень патріотичної вихованості виявлено у 16,67% старшокласників з інтелектуальними порушеннями, середній – у 41,67% учнів, низький – у 41,67%. У старшокласників з інтелектуальними порушеннями виразно переважає низький

та середній рівні патріотичної вихованості. Такі результати обумовлюють необхідність проведення спеціальної роботи по формуванню патріотичної вихованості, впровадження нових форм і методів роботи.

4. Метою формувального етапу експерименту була розробка та обґрунтування педагогічних умов патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Формувальний експеримент передбачав систематичну роботу з патріотичного виховання підлітків у позакласній діяльності, яка була в основному спрямована на поглиблення інформованості учнів; формування на цій основі світогляду, патріотичної позиції; сприяння підвищенню патріотичної активності як провідного показника високого рівня сформованості патріотичної вихованості. У процесі дослідження нами були розроблено та обґрунтовано педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників з інтелектуальними порушеннями у позакласній діяльності, зокрема: реалізація особистісно-діяльнісного підходу з урахування індивідуально-психологічних особливостей учнів; використання різних форм, методів, прийомів патріотичного виховання, зокрема надання переваги активним методам та формам роботи; організація роботи гуртка патріотичного виховання «Патріоти»; залучення старшокласників до активної участі в громадській та патріотичній діяльності, її організації; забезпечення співпраці закладу освіти та сім'ї у патріотичному вихованні учнів.

Впровадження розроблених педагогічних умов патріотичного виховання, у процесі реалізації яких здійснюється цілісний вплив на особистість учнів шляхом формування визначених компонентів патріотичної вихованості. Важливим є також забезпечення спільних зусиль сім'ї та закладу освіти у формуванні патріотичної вихованості учнів.

Проведене дослідження не охоплює усіх проблем патріотичного виховання, тому перспективними напрямками дослідження виділяємо: розробку моделі та системи патріотичного виховання у спеціальному закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва О.В. Формування громадянської позиції сучасної молоді / О.В. Алексєєва // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 31-35.
2. Асманов А.Р. Виховання почуття Батьківщини в старшокласників у процесі вивчення кримськотатарської літератури: дисер. ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.02 – Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2018.
3. Бех І. Д. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб. / І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. 2-ге вид., змін. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 140 с.
4. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Бех, К. Чорна // Гірська школа Українських Карпат. – 2015. – № 12-13. – С. 26-37.
5. Василенко О. Методика формування патріотизму в учнів старших класів у позакласній роботі вчителя / О. Власенко, І. Богдан. // Тенденції модернізації національних освітніх систем: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 158 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. Т.В. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун». – 2005. – 1728 с.
7. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі: монографія / О.М. Вержиховська. – Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2009. – 228 с.

8. Виговська С. Критеріальний підхід до визначення сформованості патріотизму студентської молоді / С. Виговська, А. Трутень // Молодь і ринок. – 2017. – №7 (150). – С. 103-108.

9. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник /О.Г. Видра. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.

10.Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Вишневський. – 2-ге вид., доопр. і допов. – Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.

11.Гарнійчук В.М. Сформованість патріотизму старших підлітків на етапі становлення української держави: компоненти, критерії та показники / В.М. Гарнійчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград, 2014. – Вип. 18. – Кн. 1. – С. 123–132.

12.Гузенко С.В. Концепт «патріотизм» у сучасному публіцистичному дискурсі / С.В. Гузенко // Studia methodological. Ternopil. – 2015. – № 40. – С. 235– 240.

13.Діденко О.Г. Удосконалення патріотичного виховання молоді в Україні державно-управлінський аспект [Електронний ресурс] / О.Г. Діденко. // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2012. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_23.

14.Долецька С. Специфіка патріотичного виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи / С. Долецька // Гуманітарний вісник. – 2013. – №28. – С. 116-1221.

15.Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету [Електронний ресурс]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О.П Жаровська. – Вінниця. – 2015. – 290 с. – Режим доступу: <https://vspu.edu.ua/science/dis/d6.pdf>

16.Заболоцька Л. Формування патріотичного компонента національної духовності молоді / Л. Заболоцька // Науковий вісник Мелітопольського

державного педагогічного університету. Серія. Педагогіка . – 2013. – № 2 (11). – С. 166-170.

17.Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс] / А. Загородня // Теорія та методика управління освітою. – 2013. – №10. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/9.pdf.

18.Квас О. Формування патріотичної вихованості учнів початкової школи засобами музейної педагогіки / О. Квас, С. Волошин // Молодь і ринок. – 2018. – № 11. – С. – 18-22.

19.Киричок В.А. Сучасні форми і методи патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності / В.А. Киричок // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 14. – Кн. 1. – С. 134-144.

20.Коваль Н.І. Виховання громадянськості старшокласників допоміжної школи у процесі позакласної роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Н.І. Коваль. – К. – 2012. – 20 с

21.Коломоєць Г.А. Патріотичне виховання учнів 5–9 класів у позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів / Г.А. Коломоєць // Типовіт 2. – 2012. – С. 296-298.

22.Коркішко О.Г. Патріотичне виховання: досвід сучасної школи / О.Г. Коркішко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – Вип. 36. – С. 73-75.

23.Кравець Н.П. Формування почуття патріотизму в розумово відсталих семикласників на уроках української літератури / Н.П. Кравець, О.І. Палагнюк // Молодий вчений. – 2017. – № 3. – С. 398-401.

24.Лагода К.І. Формування національно-патріотичної свідомості учнів на уроках української літератури / К.І. Лагода // Таврійський вісник освіти. – 2016. – № 4. – С. 114-120.

25. Литвин А. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» / А. Литвин, О. Мацейко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 4. – С. 43-67.

26. Маланюк Т. Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи : монографія / Т. Маланюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. – 304 с.

27. Миронова С.П. Корекційна педагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – 312 с.

28. Мусієнко В.С. Трактатування поняття «патріотизм» у літературних джерелах / В.С. Мусієнко // Педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 24. – С. 17-20.

29. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 «Концепція національно-патріотичного виховання молоді» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bdpu.org/upbringing-work/national-patriotic-education/>.

30. Неїжпапа Л.С. Форми та методи формування патріотизму учнівської молоді / Л.С. Неїжпапа, Ю.Ю. Коробка // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – Вип. 23. – С. 76-81.

31. Оришко С.П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія та методика виховання / С.П. Оришко. – Тернопіль. – 2010. – 21 с.

32. Палагнюк О.І. До питання формування патріотичних почуттів у розумово відсталих семикласників на уроках української мови та літератури [Електронний ресурс] / О.І. Палагнюк. – Режим доступу: <http://bdpu.org/wp->

<content/uploads/2019/03/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf>.

33.Петронговський Р.Р. Патріотизм старшокласників: новітні технології виховання / Р. Р. Петронговський // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. – 2003. – Вип. 12. – С. 223-226.

34.Петронговський Р.Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: монографія / за ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир: Полісся, 2003. – 220 с.

35. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы. Из опыта работы: книга для воспитателя / Т.И. Пороцкая. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.

36.Практична педагогіка виховання: посібник з теорії та методики виховання / за ред. М.Ю. Красовицького. – Київ–Івано–Франківськ. : «Плай», 2000. – С. 27–40.

37.Репко І. Педагогічні основи національно-патріотичного виховання студентської молоді. / І. Репко // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2015. – 1(38). – С. 210-219. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2765>.

38.Рехтета Л.О. Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності: автореф. дисер. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Л.О. Рехтета. – К. 2003. – 23 с.

39.Семина К.А. Воспитание патриотизма умственно отсталых школьников средствами музейной педагогики [Электронный ресурс]./ К.А. Семина // Гуманитарные научные исследования. – 2017. – №3. – Режим доступу: <http://human.snauka.ru/2017/03/22726> .

40.Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В.М. Синьов, М.П. матвеева, О.П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.

41.Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / В.М. Синьов. – К. Вид. НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2009. – Ч. II. – 224 с.

42. Сухорукова В.М. Як виховати патріота. 1–4 класи / В.М. Сухорукова. – Харків: Вид-во «Ранок», 2015. – 192 с.

43. Тімкін І.Ф. Сучасні підходи до розуміння національно-патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс] / І.Ф. Тімкін, Н.Є. Новікова // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія. – 2016. – № 9. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12427/16780>.

44. Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Стратегія національно-патріотичного виховання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>.

45. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару /ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; редкол.: Л.Д. Березівська, С.М. Зозуля, Т.В. Філімонова ; літ. ред. Л.В. Редько-Шпак. – К. : ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2016. – 60 с.

46. Федоренко О. Діагностика національно-патріотичної вихованості учнів 5–6 класів загальноосвітніх шкіл / О. Федоренко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2019. – Вип. 4. – С. 156-169.

47. Федоренко О.М. Національно-патріотична вихованість учнів загальноосвітніх шкіл: психологічний аспект [Електронний ресурс]/ О.М. Федоренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2016. – Вип. 51. – С. 400-409. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_56.

48. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика : монографія / авт. колект. ; за заг. ред. проф. Ф.Л. Левітаса ; наук. ред. О.С. Александрової, О.О. Салати. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. – 172 с.

49. Черненко-Шнурко Д.А. Формування патріотизму підлітків з використанням сучасних технологій виховання / Д.А. Черненко-Шнурко //

Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія». – 2016. – № 2 (12). – С. 115-120.

50.Шинкаренко В.В. Педагогічні умови патріотичного виховання старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів / В.В. Шинкаренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – Вип. 61. – С. 340-343.

51.Шкільна І.М. Діагностика патріотичного виховання старших підлітків у позаурочній діяльності / І.М. Шкільна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 9. – С. – 335-342.